

Əliyeva Gülnarə Muxtar qızı⁴⁹
XIX-XX ƏSRLƏR TÜRK AŞIQLARI
(Həyatı və yaradıcılığı)

Öz kökləri və tarixi qaynaqları ilə çox-çox qədimlərə bağlanan Türk aşiq sənəti ibtidai düşüncədən günümüzdə qədərki etnomədəni yaddaşı ifadə etmək baxımından müstəsna tarixi keyfiyyətlərlə səciyyələnir. Türk aşiq sənətinin bədii-estetik enerjisi, onun mövcudluq, irəliyə daşınma gücü bütünlükdə türk xalqının etnomədəni sisteminin ümumi məzmunundan gəlir. Əski zamanlardan bu günə qədər aşiq sənətinin gəldiyi yol öz tarixi missiyası ilə türk xalqının iç dünyasını, tarixi dönəmlərini, istək və arzularını ifadəyə köklənmiş və zamanın keşməkeşlərini təsvir və tərənnüm edərək xalqla birgə addımlamışdır. Onu da deyək ki, türk folklorşünasları, etnoqraf, musiqişünas və digər mütəxəssisləri müxtəlif müstəvilərdə Türk ozan-aşiq mədəniyyəti ilə bağlı gərəkli işlər görmüş, ciddi elmi-nəzəri mülahizələr yürütmüşlər. Türk aşiq sənət nümunələrinin toplanması, tədqiqi və təhlilindən danışan zaman Fuad Köprülü, Boratav Pertev Naili, Dizdaroğlu Hikmet, Elçin Şükrü, Karahan Abdülkadir, Saim Sakaoğlu kimi alimlərin adları xüsusi qeyd olunmalıdır. Bizim araşdırmada məqsəd adları çəkilən türk alimlərinin tədqiqatlarına istinadən XIX-XX əsrlərdə Türk dünyasında aşiq sənətinin inşaf mənzərəsini Azərbaycan oxucusuna təqdim etməkdir.

XIX əsrdə Türk aşiq ədəbiyyatı çox sürətlə və geniş şəkildə inşaf etməyə başlayır. Bu dövürdə yaşayıb yaratmış aşiqlərin həyat və yaradıcılığı haqqında çox zəngin məlumatlar var. Bu yüzilliyin özəlliyi şair və aşiqlərin əvvəlki yüzillilərdən daha çox olması idi. Bu əsrdə ozan ədəbiyyatı sahəsində; Ağahi, Bedri, Beyoğlu, Bezmi, Celali, Cevri, Ceyhuni, Dadaloğlu, Deliboran, Dertli, Davanı, Ərzurumlu Emrah, Gedai, Gündəşlioğlu, Hengami, Hızri, İkrarı, Kamili, Kemteri, Vergii, Minhaci, Nuri, Pımbih, Ruhsəti, Seyrani, Seyid Osman, Sərdari, Sümmani, Şəm'i, Şenlik, Tahiri, Tıfli, Vəli, Zihni və başqaları yetişmişlər. Bu aşiqlərin həyatı haqqında daha çox məlumatımız var. Həm yazılı, həm də şifahi mənbələrdəki məlumatlar tədqiqatçılara düzgün qərarlar verməyə imkan verir. XIX əsr ozanlarının mühüm bir hissəsi heca ilə yanaşı, əruz vəznü ilə də şeirlər dastan, qoşma və səmailərlə yanaşı, ceyran, qəsidə, tərzi-i bükmə, tərzi-i bükmə, müxəmməs, müsəddəs, vezn-i aher, divan və selis janrlarında çoxlu şeirlər meydana çıxmışdır. Bu əsrin ozanlarının yaradıcılığı türk alimləri tərəfindən namizədlik, doktorluq, dosentlik və professorluq dissertasiyalarında dəyərləndirilib. Ensar Aslan "Çıldır Aşiq Festivalı"; Hayrettin Rayman isə "Sümmani" mövzusunda doktorluq dissertasiyası hazırlayıb. Bu dövrün çox tanınan aşiqlərindən biri Çıldır Aşiq Şenlikdir. Şərqi Anadolu bölgəsində və Azərbaycanda tanınan məşhur aşiq Çıldır Aşiq Şenlik Ərdahan vilayətinin Çıldır mahalının Suhara (Yakınsu/Şenlikköy) qəsəbəsində anadan olub. Onun doğum və ölüm tarixləri ilə bağlı müxtəlif fikirlər var. Fəhrettin Kırzioğlu 1853-1913-cü illəri verərkən; mövzu ilə bağlı doktorluq dissertasiyası hazırlayan Ensar Aslan doğum tarixini 1850-ci il kimi göstərir. Atası Molla Kadir, anası Zelihədir. Əsl adı Həsəndir; Ancaq Türkiyə və Azərbaycanda o, Həsən adı ilə deyil, Aşiq Şenlik adı ilə şöhrət tapıb. Şenlikin həyatı üç mərhələdə qiymətləndirilməlidir: birincisi saz çalmağı bilməyən Şenlik, ikincisi saz çalmağı bacaran və xalq mahnılarını sazla oxuya bilən Şenlik, üçüncüsü isə şagirdlərinin ifa etdiyi təriqət üzvü Şenlikdir. Onun yaradıcılığı 180 aşiq şeiri ilə (divani, kosumə, dastan, gəraylı) yanaşı, üç gözəl hekayəsi (Lətif şah, Salman bəy, Sevdakar şah) ilə zəngindir. Bu şeirlərdə Terekeme/Qarapapaq ləhcəsinin izlərinə tez-tez rast gəlinir. O, aşığa lazım olan bütün keyfiyyətlərə malik idi, o, deyişməyi yaxşı bacarıb, tapmacaların cavabını tapmaqda ustadır, improvizasiyası çox güclüdür. Türkiyədə ozan şöbəsi, Azərbaycanda aşiq məktəbi, Güney Azərbaycanda aşiq məhəlləsi adlanan məktəbin əvvəlində özünə yer tapdı. O, onlarla şagird yetişdirmişdir. Çıldır Aşiq Şenliyin şeir və hekayələri təkcə Türkiyədə deyil, Azərbaycanda və İranda da tanınır. O, 1913-cü ildə parlamentdə deyişmədə qalib gəldiyi ozanların verdiyi zəhərli şərbətdən vəfat etmişdir.

Vermeniz düşməna (93 koçaklaması) - Ehl-i İslam olan işitsin bilsin\\ Can sağ iken yurt vermeniz düşməna\\ İsdere Uruset ne ki var gelsin\\ Can sağ iken yurt vermeniz düşməna\\ Kuşanın gılcı geyinin donu\\ Gavga bulutları sardı her yanı\\ Doğdu koç yiyidin nam alma günü\\ Can sağ iken yurt vermeniz düşməna\\ Asger olan bölük bölük bölünür\\ Sandız mı ki Kars Galası alınır\\ Boz atlar üsdünde kılıç salınır\\ Can sağ iken yurt vermeniz düşməna\\ Kavga günü namerd sapa yer arar\\ Er olan göğsünü düşməna gerer\\ Cem-i ervah biznen meydana girer\\ Can sağ iken yurt vermeniz düşməna\\ Hele Al Osmani görmemiş zorun\\ Din gayreti olan tedarik görün\\ At tepin baş kesin Kazag'ı gürün\\ Can sağ iken yurt vermeniz düşməna\\ Benasfer'di bilin Urus'un aslı\\ Orman yabanisi balıhçı nesli\\ Hınzır sürüsüne dalıf kurt misli\\ Can sağ iken yurt vermeniz düşməna\\ Şenlik ne durursuz atlara minin\\ Sıyra gılıç düşman üsdüne dönün\\ Artacağdır şanı bu Al Osman'nın \\ Çağ sağ iken yurt vermeniz düşməna. Dadaloğlu - XIX əsrdə yaşayıb-yaradan türk aşiqlərindən biridir. Əsl adı Vəlidir. Aparıcı türkmən ozanlarından biri Kul Mustafa təxəllüsündən istifadə edən Aşiq Musanın oğludur. Heç olmasa bir az təhsil aldığı üçün Avşar rəislərindən olan Küçük Əlioğlu və Kozanoğlunun yanında imam və katib işləyirdi. O, şeirlərində köçəriyyənin şəraitini, yaşadığı dövrdə Orta Anadoluda hökm sürən tayfa döyüşlərini, tayfaların Osmanlılarla döyüşlərini əks etdirir. Dili Anadolu türkmən boylarının istifadə etdiyi xalq türkcəsidir. Əsl şöhrətini igidlik balladaları ilə qazandı. Onun yüzə yaxın şeiri şifahi mənbələrdən tərtib edilərək günümüzdə gəlib çatmışdır.

Dadaloğlu oğuzların 24 tayfasından biri olan Avşar soyuna mənsubdur. Onun dəqiq doğum tarixi məlum olmasa da, əksər tədqiqatçıların təxminlərinə görə 1785-ci ildə anadan olub. Lakin onun üçün ən uyğun doğum tarixi "XVIII əsrin son rübü"dür. Aşığın əsl adı Vəlidir. Onun əvvəllər bu ada tapınma ehtimalı yüksəkdir. Daha sonra Dadal, Dadalı, Aşiq Dadal, Dadanoğlu, Dadaloğlu kimi təxəllüslərdən istifadə edib. Onların arasında ən görkəmli Dadaloğlu idi. Onun təhsili ilə bağlı əlimizdə məlumat olmasa da, atasının aşiq olması onun savadlı olması ehtimalını gücləndirir. Lakin onun şeirlərinə nəzər saldıqda

⁴⁹ Bakı Slayvan Universiteti, g.aliyeva18@mail.ru

Dadaloğlunun savadsız olması fikri daha da güclənir. Saim Sakaoglu onun təhsili ilə əlaqədar yazır: “Bir sözlə, o, bəxtiyar köçərinin ala biləcəyi təhsili, yəni böyüklərdən ala biləcəyi təhsil alıb”. (12, 19).

Dadaloğlu köçəri Avşarlar arasında böyümüş və onların sözcüsü olmuş bir ozandır. Bu gün əlimizdə olan 130 şeirin hamısı heca vəznindədir. Əksəriyyəti Avşarlardan edilən tərtiblərlə ortaya çıxıb. Yazılı mənbələrdə onların çox az hissəsi müəyyən edilmişdir. Dadaloğlu şeirlərinin mövzusu böyük ölçüdə Avşar tayfasının həyatıdır. Bu ümumi çərçivədə məhəbbət, vətən gözəllikləri, köçəri məişət və s. ön plandadır. Avşarların şeirlərində gözəllə at eyniləşdirilir. Onun şeirlərində atalar sözləri, deyimlər, aforizmlər xüsusi yer tutur. Dadaloğlunun şeirləri üzərində çoxlu araşdırmalar aparılıb. Bunların arasında İsmail Görkem hazırladığı əsərdir və mövzu ilə bağlı son mühüm araşdırma. Dadaloğlunun doğulduğu kimi, ölümü də müammalarla doludur. Şifahi mənbələr onun ölüm tarixini 1868-ci il kimi göstərir. Ancaq ölüm tarixi də təxmindir. Buna görə də deyə bilərik ki, onun ölüm tarixi “19-cu əsrin ikinci yarısının ortalarına yaxın olmalıdır”. (1, 40)

Sana derim hasan kalesi - Sana derim Hasan Kalesi sana\\ Alt yanında döğüş oldu, yön oldu\\ Yiğit olan yiğit çıktı meydana\\ Koç yiğitler arap ata bin oldu.\\ Akşamki gördüğüm şu kara düşler\\ Hesaba gelmedi kesilen başlar\\ Eyerlen atımı küçük kardaşlar\\ Hünkâr tarafından bize gel oldu.\\ Akşamın ikindinin arası\\ Aldı beni şu düşmanın yarası\\ Ecel geldi ölmemizin sırası\\ Ağladı el-oba gözü kan oldu,\\ Dadaloğlu'm der ki belim büküldü\\ Gözümün cevheri yere döküldü\\ Üçyüz atlı ile cenge çıkıldı\\ Yüzü geldi iki yüzü dön oldu.

İlğit ilğit seher yeli esiyor - İlğit, ilğit seher yeli esiyor\\ Gâvur dağlarının başı dumanlı.\\ Gönül binmiş aşk atına aşıyor\\ Bire beyler cünunluğun zamanı mı?\\ Aşağıdan iskân evi gelince\\ Sararıp da gül benzimiz solunca\\ Malım mülküm seyfi gözüm kalınca\\ Kaypak Osmanlılar size aman mı?\\ Aşağıdan iskan evi geliyor\\ Bezirgânlar koç yiğide gülüyor\\ Kitabın dediği günler oluyor\\ Yoksa devir döndü âhir zaman mı?\\ Aşağıda kaçça çığın ötünce\\ Katar başı mayaların söküncə\\ Şahlan ferman Türkmen ili göçünce\\ Daha da hey Osmanlı'ya aman mı?\\ Dadaloğlu'm sevdası var başımda\\ Gündüz hayalimde, gece düşümdə\\ Alışkan tüfekte dağlar başında\\ Azrail'den başkasına aman mı?

Koşma - Çıktım yücesine seyran eyledim\\ Cebel önu çayır çimen görünür.\\ Bir fırkat geldi ki coştum ağladım\\ Al yeşil bahçeli Kaman görünür.\\ Şaştım hey\\ Allah'ım ben de pek şaştım\\ Devrettim Akdağ'ı Bozok'a düştüm\\ Yozgat'm üstünde bir ateş seçtim\\ Yanar oylum oylum duman görünür.\\ Biter Kırşehir'in gülleri biter\\ Çığırsır dalında bülbüller öter\\ Ufacık güzeller hep yeni yeter\\ Güzelin kaşında keman görünür.\\ Gönül arzuladı Niğde'yi, Boru\\ Gün günden artmakta yiğidin zârı\\ Çifte bedestanlı koca Kayseri\\ Erciyaş karşısında yaman görünür.\\ Dadaloğlu'm da der zatından zâtı\\ Çekin eyerleyin gökçe kır atı\\ Göçmek değil bizim ilin muradı\\ Ak yâre gitmemiz güman görünür.

Yine tuttu gavur dağ'ın boranı - Yine tuttu Gavur Dağ'ın boranı\\ Hañçer vurup açarlardı yararı\\ Sana derim Mıstık Paşa ereni\\ İçindeki bunca beyler nic'oldu\\ Sabahaca kandilleri yanardı\\ Soytarılar firıl firıl dönerdi\\ Ha deyince beşyüz atlı binerdi\\ Sana inip konan beyler nic'oldu\\ Ağlayı ağlayı Dadal'ım söyler\\ Vefasız dünyayı şu insan n'eyler\\ Bir yiğidi bir kötüyə kul eyler\\ Şimd'en sonra yaşaması güç oldu. Seyrani (1800 - 1866) - xalq aşığı 1800-cü ildə Kayseri vilayətinin Evrek (Dəvəli) mahalının Omza (Camikebir) mahalında anadan olmuşdur. Əsl adı Mehmetdir. Seyrani həm hecada, həm də əruz vəznində şeirlər yazıb. Bu gün əlimizdə olan 650 şeirdən 500-ü heca vəznindədir. Onun heca vəznindəki şeirlərinin dili kifayət qədər aydındır. Seyraninin şeirlərində bəzi ədəbi sənətlərin gözəl nümunələrinə də rast gəlinir. Seyraninin şeirlərində cinas mühüm yer tutur. O, şeirlərində atalar sözü və deyimlərdən məharətlə istifadə etmişdir. Bu xüsusiyyət onun dil ustalığını göstərmək baxımından əhəmiyyətlidir. Seyrani xalq şeirinin bir çox janrlarında şeirlər yazıb/oxuyub. Onun satıraları fərdi deyil, sosial xarakter daşıyır. Seyraninin şeirlərində texniki və müasir elementlər də öz yerini tutmuş, teleqraf, paroxod kimi anlayışlar daxil olub ki, bununla da ozanın qərdəki hadisələrdən xəbərdar olduğunu müəyyən edə bilərik (4, 195). Seyrani XIX əsr xalq ədəbiyyatımızın ən qiymətli nümayəndələrindən biri kimi digər xalq şairlərinə də təsir göstərməyə müvəffəq olmuşdur. Son illərdə onun haqqında araşdırmalar artıb. Əsərlərindən bəzilərinə musiqi bəstələnmiş və ifa edilmişdir. 1866-cı ildə vəfat edən Seyraninin məzarı Dəvəli orta məktəbinin bağçasındadır.

Eski libas gibi - Eski libas gibi aşkın gönlü\\ Söküldükten sonra dikilmez imiş\\ Güzel sever isen gerdanı benli\\ Her güzelin kahrı çekilmez imiş\\ Bülbül daldan dala yapıyor sekiş\\ O sebepten gülle ediyor çekiş\\ Aşkın iğnesiyle dikilen dikiş\\ Kıyamete kadar sökülmez imiş\\ Sevdiğim değildin böylece ezel\\ Aşkının bağına düşürdün gaze\\ İbrişimden nazik saydığım güzel\\ Meğer pulat gibi bükülmez imiş\\ Seyrani'nin gözü gamla yas imiş\\ Benim derdim her dertlere baş imiş\\ Ben bağrımı toprak sandım, taş imiş\\ Meğer taşa tohum ekilmez imiş..

Asırda Acaip İşler Çoğaldı - Asırda acaip işler çoğaldı\\ Bilmem bu işleri kimler ediyor\\ Dünyayı hep rezil köpekler aldı\\ Gelen ümeraya karşı gidiyor\\ Biraz bahsedeyim ehl-i zamandan\\ Yahşiler aşağı düştü yamandan\\ Aralık itleri olmuş kumandan\\ Uyuz it kurtlara kumand-ediyor\\ Buğday unu beğenmiyor enikler\\ İplikten aşağı düştü ipekler\\ Hep sedire geçti itler köpekler\\ Hanedan ayakta hizmet ediyor\\ Koltuk kılı fark olmuyor sakaldan\\ Tüccarlar aşağı indi bakkaldan\\ Aslanlara çoban düşmüş çakaldan\\ Şimdi aslanları çakal güdüyor\\ İsimlerin tebdil etsem satılmaz\\ Cisimlerin tahvil etsem zat olmaz\\ Altın eğer vursan eşek at olmaz\\ Şimdi kişi bildiğine gidiyor\\ Şahinler yurdunu tuttu yarasa\\ Baklava yerine geçti pırasa\\ Şimdi rağbet deyyus ile terese\\ Zamane bunlara rağbet ediyor\\ Boy kürkünü beğenmiyor köçekler\\ Babasına akl öğretir çocuklar\\ Yumurtadan burnu çıkan cücükler\\ Horoz oldum diye cık cık ediyor\\ Küçükler büyüğe çorap giydirir\\ Tatlıyı insana acı yedirir\\ Seyranî zamane böyle dedirir\\ Şimdi kişi bildiğine gidiyor.

Ağlıyor Gönlümüz Ey Melek Sıfat - Ağlıyor gönlümüz ey melek sıfat\\ Bizi gayri güldür ferahyap eyle\\ Cerrahın abından sun ab-ı hayat\\ Lütf u kereminden feyziyap eyle\\ Okur taliplerin aşk kitabından\\ Ver sakı ruhlara sen şarabından\\ Lütf-ı miftahınla kendi babından\\ Âlemin matlubun feth-i bab eyle\\ Bir aşktır serptiğin layıklarına\\ Hararetler verme yanıklarına\\

Güler yüz gösterip aşıklarına\ Aziz başın için bir cevap eyle\ Seyranı seyredər sağ və solları\ Bab-ı vuslat için bekler yolların\ Yeter ağlattığın güldür kulların\ Gani duaların müstecap eyle. XX əsr ozan poeziyasının çox güclü olduğu dövrdür. Bu əsrdə Türiyədə yüzlərlə ozan yetişib. Onlardan bəziləri XIX əsrin sonu, bəziləri isə XX əsrin əvvəllərində anadan olmuşlar. XX əsrdə xalq aşiq sənətinin zirvəsinə çatan sənətkarlara Ali İzzet Özkan, Aşiq Ferrahi, Bayburtlu Hicranı, Davut Sulari, Həbib Karaaslan, İlhami Dəmir, Posoflu Müdami, Talib Coşkun, Beyani, Ali Çatak, Gamgüder, Hasreti, Yazıq Səlimi, İslam Erdener, Murat Çobanoğlu, Abdülvahap Kocaman, Ayşe Çağlayan, Halil Karabulut və başqalarının adlarını göstərə biləri. Bu əsrin ən mühüm xüsusiyyəti odur ki, ozanların əksəriyyəti haqqında kitablar, məqalələr nəşr olunub, məruzələr, tezislər hazırlanıb. Beləliklə, onlar haqqında ətraflı məlumat əldə edə bilərik. Bu mövzuda diqqətimizi çəkən başqa bir məqam isə 1931 və 1964-cü illərdə Sivasda, 1938-ci ildə Bayburtda, 1966-cı ildən isə Konyada keçirilən aşıqlar məclisləridir. Bir çox vilayət, qəza və şəhər idarəçilərinin aşıqların qayğısına qalması, ziyafətlər təşkil etməsi onların tanınmasını sürətləndirirdi. Ozanlar ənənəyə sadıq qalaraq şeirlərində bütün mövzulara toxunmuş, Qurtuluş Savaşı, Mustafa Kamal Atatürk və onun yoldaşları və qələbələrini də aşiq şeir mövzusunda çevirmişdilər. Ozanların hamısı öz şeirlərində milli birliyi, ölkənin bölünməzliyini vurğulayırdılar. Aşılıq ənənəsi XIX əsrdə Türkiyənin müəyyən bölgələrində (Şərqi Anadolu Bölgəsi, İç Anadolu Bölgəsi, Çukurova Bölgəsi) öz canlılığını qoruyub saxlamışdır. Ancaq demək olar ki, digər mədəni mühitlərdə də göründüyü kimi ənənədə də fəsad var. XX əsrdə yaşayan ozanların çoxu da xaricə gedir, getdikləri ölkələrdə proqramlar qurur, mesajlarını ünsiyyət vasitələri ilə çatdırırdılar. Bu əsrdə yaşamış bir çox ozanların şeirləri bir çox sənətkarlar tərəfindən disklərdə oxunmuşdur. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, bu əsrdə yüzlərlə ozan yetişmişdir. Aşiq Veysel Şatıroğlu - 25 oktyabr 1894-cü ildə Sivasın Şarkışla mahalının Sivrialan kəndində anadan olub. Uşaq vaxtı çiçək xəstəliyindən bir gözünü, sonra isə bədbəxt hadisə nəticəsində digər gözünü itirib. O, saz çalmağı öyrənib. Onun texnikası iddiasız və demək olar ki, qüsursuzdur. Yunus Əmrə, Pir Sultan Abdal, Karacaoğlu, Əmrə və Dadaloğlu kimi xalq şairlərindən təsirlənərək xalq mahnılarının təfsirini və sazını mükəmməl mənimsəmişdir. Anadolunu şəhər-şəhər gəzib, sazı ilə şeirlərini oxuyub. İndi Sərkislədə hər il ona ithaf olunan festival keçirilir. Şair və yazıçı Ahmet Kutsi Tecerin Türk dilindən məharətlə istifadə edən aşığa marağı və səyi ilə bütün Türkiyəyə tanındı.

Sen bir ceylan olsan - Sen bir ceylan olsan ben de bir avcı\ Avlasam çöllərdə saz ilə seni\ Bulunmaz dermanı yoktur ilacı\ Vursam yaralasan söz ilə seni\ Kurulma sevdiğim güzelim deyin\ Bağlanma karayı alları geyin\ Ben bir çoban olsam sen de bir koyun\ Sesleşem elimde tuz ilə seni\ Koyun olsan otlatırdım yaylada\ Tellerini yoldurmazdım hoyrada\ Balık olsan takla dönsen deryada\ Düşürsem toruma bez ilə seni\ Veysel der ismini koymam dilimden\ Ayrı düştüm vatanımdan ilimden\ Kuş olsan da kurtulmazdım elimden\ Eğer görsem idi göz ilə seni

Uzun ince bir yoldayım - Uzun ince bir yoldayım\ Gidiyorum gündüz gece\ Bilmiyorum ne haldeyim\ Gidiyorum gündüz gece\ Dünyaya geldiğim anda\ Yürüdüm aynı zamanda\ İki kapılı bir handa\ Gidiyorum gündüz gece\ Uykuda dahi yürüyorum\ Kalmaya sebep arıyorum\ Gidenleri hep görüyorum\ Gidiyorum gündüz gece\ Kırkdokuz yıl bu yollarda\ Ovada dağda çöllərdə\ Düşmüşüm gurbet ellerde\ Gidiyorum gündüz gece\ Şaşar Veysel işbu hale\ Gah ağlaya gahi güle\ Erişmek için menzile\ Gidiyorum gündüz gece

Benim sadık yârim kara topraktır - Dost dost diye nicesine sarıldım\ Benim sadık yârim kara topraktır\ Beyhude dolandım boşa yoruldum\ Benim sadık yârim kara topraktır\ Nice güzellere bağlandım kaldım\ Ne bir vefa gördüm ne fayda buldum\ Her türlü isteğim topraktan aldım\ Benim sadık yârim kara topraktır\ Koyun verdi kuzu verdi süt verdi\ Yemek verdi ekmek verdi et verdi\ Kazma ile döğmeyince küt verdi\ Benim sadık yârim kara topraktır\ Ademden bu deme neslim getirdi\ Bana türlü türlü meyva yetirdi\ Her gün beni tepesinde götürdü\ Benim sadık yârim kara topraktır\ Karnın yardım kazmayan belinen\ Yüzün yırtım tırnağınan elinen\ Yine beni karşıladı gülünen\ Benim sadık yârim kara topraktır\ İşkence yaptıkça bana gülerdi\ Bunda yalan yoktur herkes de gördü\ Bir çekirdek verdim dört bostan verdi\ Benim sadık yârim kara topraktır\ Havaya bakarsam hava alırım\ Toprağa bakarsam dua alırım\ Topraktan ayrılısam nerde kalırım\ Benim sadık yârim kara topraktır\ Dileğin var ise Allah'tan\ Almak için uzak gitme topraktan\ Comertlik toprağa verilmiş Hak'tan\ Benim sadık yârim kara topraktır\ Hakikat ararsan açık bir nokta\ Allah kula yakın kul Allaha\ Hak'kın hazinesi gizli toprakta\ Benim sadık yârim kara topraktır\ Bütün kusurlarım toprak gizliyor\ Merhem çalıp yaralarım düzlüyor\ Kolun açmış yollarımı gözlüyor\ Benim sadık yârim kara topraktır\ Herkim olursa bu sırma mazhar\ Dünyaya bırakır ölmez bir eser\ Gün gelir Veysel'i bağına basar\ Benim sadık yârim kara topraktır

Anlatamam derdimi dertsiz insana - Anlatamam derdimi dertsiz insana\ Dert çekmeyen dert kıymetini bilemez\ Derdim bana derman imiş bilmedim\ Hiç bir zaman gül dikensiz olamaz\ Gülü yetiştirir dikenli çalı\ Arı her çiçekten yapıyor balı\ Kişi sabır ile bulur kemali\ Sabretmeyen maksudunu bulamaz\ Ah çeker aşıklar ağlar zarınan\ Yüce dağlar şöhrət bulmuş karınan\ Çağlar deli gönül ırmaqlarınan\ Ağlar ağlar göz yaşını silemez\ Veysel günler geçti yaş altmış oldu\ Döküldü yaprağım güllerim soldu\ Gemi yükün aldı gam ile doldu\ Harekete kimse mani olamaz\ Aşiq Murat Çobanoğlu - Əsl soyadı Çoban olan Murat Çobanoğlu 1940-cı ildə Qarsın İstasyon məhəlləsində anadan olub. Anası Lalədir (Ladan). Atası Aşiq Şenliyin şagirdlərindən olan Aşiq Gülistandır; Arpaçayın Kırac kəndindəndir və 1920-ci ildə Qarsda məskunlaşıb. Həyat yoldaşı erkən vəfat etdiyinə görə oğlunu tək böyüdür. İbtidai sinifdə oxuyan Murat Çobanoğlu uşaqılıqda atasının saz ifasına qulaq assa da, ondan heç nə öyrənməyib. Lakin 1951-ci ildə onun həyatında hər şey dəyişir. Bunu özü belə nağıl edir: “Köç mövsümü yaylağa köçəndə susamışdım. Su içmək üçün yol kənarındakı bulağa getdim. Axşamın ala qarənliyində yuxuya getdim. Səhər məni yaylada tapa bilməyən atam yollara çıxır, məni axtarmağa başlayır. Bulaq başındaydım. Ona yatdığımı və yuxuda mənim saz adlı xanıma aşiq olduğumu dedim. O isə mənə - sən aşiq olacaqsan - dedi. Saz aldı. Mənə saz çalmağı öyrətdi. O vaxtdan saz

çalmağa, şeirlər, xalq mahnıları oxumağa başladım”. Aşiq Murat 1965- ci ilə qədər Devrani, 1967- ci ilə qədər Yanani, ondan sonra da Çobanoğlu ləqəbi ilə tanınmışdı.

Yakar Mı Yakar - Mevlam emreylese gökte güneşe\\ Zerresi dünyayı yakar mı yakar\\ Kamber Arzu için suda boğuldu\\ Mecnun da Leyla'yı yakar mı yakar\\ Bir yanı ışıktır bir yan karanlık\\ Bazı su durudur bazı bulanık\\ Kuşlar havadadır sular da balık\\ Ah çəkse deryayı yakar mı yakar\\ Çalışıyor görür müsün arıyı\\ O da sever çiçeklerden sarıyı\\ Bir ana kuş görmez ise yavruyu\\ Daldaki yuvayı yakar mı yakar\\ Dünya aynı yerde durur ha durur\\ Güneşin ateşi her yan kurutur\\ Esmesiz ise rüzgar yağmazsa yağmur\\ Ekinler tarlayı yakar mı yakar\\ Aşık olan kurtulur mu sızıldan\\ Ne anladım gönlüm sen bu yazıdan\\ Bir koyun var ki ayrılırsa kuzudan\\ Meleşir yaylayı yakar mı yakar\\ Çobanoğlu gündüz olur gecesi\\ Ne yandan geliyor bu acı sesi\\ Bir evladın olur ise acısı\\ Anayı babayı yakar mı yakar.

Yan Canım (Bir Bağa Ki) - Bir bağa ki rüzgar terse vurursa\\ Dökülür gazeli soldu diyeler\\ Bir güzelin bahtı kara yazılsa\\ Toplanıp da hayıf oldu diyeler\\ Eyvah ey\\ Yan canım ey diyeler\\ Olan olan bende vur\\ Olan bendi kaldır bende vur\\ Doksan dokuz yaram var\\ Al hançeri sen de vur\\ Eyvah ey sen de vur\\ Yandı kara bağrım yandı tunç oldu\\ Gezdim bu dünyayı sonu hiç oldu\\ Derler bu gülistan şimdi nic'oldu\\ Kalmadı dünyada soldu diyeler\\ Eyvah ey\\ Yan canım ey diyeler

Aşık Feymani (Osman Taşkaya) - 1942-ci il mayın 2-də Osmaniye vilayətinin Qədirlı qəzasının Əfşarlar (Azaplı) kəndində anadan olub. Osman Taşkaya daha çox Şərqi Anadolu bölgəsi aşıqlarında görülən ustad-şagird münasibəti ənənəsində tərbiyə olunmayıb. Lakin onun aşılığa başlamasında və tərbiyəsində qayınatası Aşık Dəli Hazım (Hazım Dəmirçi), Aşık Hüdai və Aşık Kul Mustafanın təsiri hiss olunur. O, Karaca Oğlan ənənəsində böyüdüyü üçün Karaca Oğlanı ustadı kimi qəbul etmişdir. İlk şeirlərini Kədirlı Aşık Mehmet Cihangiroğluna göstərmiş, Cihangiroğlu ona çatışmazlıqlarını öyrətmişdir. Bu səbəbdən Aşık Mehmet Cihangiroğlunun onun formalaşmasında göstərdiyi zəhməti qiymətləndirməmək olmaz. Aşık Öyyubi, Aşık Hakkı Tanrikulu, Aşık Abdullah Sırce, Aşık İmami və Aşık Vüslatı Aşık Osman Taşkayanın yanında böyüdülər. Feymani - xalq poeziyasının məşhur növləri olan gözəlləmə, satira, nəsihət, məktub, dastan üslubunda yüzlərlə şeir yazan aşıqlardandır. Onun başqa aşıqlarla atışmaları uğurlu və ibrətamizdir. Şeirlərində bəhs etdiyi mövzular arasında təbiət və meşə təsviri xüsusi yer tutur. Osmaniye Bələdiyyəsi və Osmaniye Folklor Araşdırma Dərnəyi 1997-ci ildən bəri Aşık Feymani festivalları təşkil edir və bunula da o, bütün Türkiyəyə tanınır. Bu gün Çukurova ozan, bozlaş oxuma və Karaca Oğlan ənənəsinin öyrənilməsi üçün qapısı ilk döyüləcək ozan Feymanidir (14, 54).

Soran öğrenir- Her mücevher deęerini bulmazdı,\\ Sarrafından ayar danışmasaydı.\\ Kerpiç yığılmayan bina olmazdı,\\ Ustası mimara yanaşmasaydı.\\ Köprüsüz deryadan yolcu geçmezdi,\\ Kuş kanatsız olsa gökte uçmazdı.\\ Kamili, cahili kimse seçmezdi,\\ Oturup üç beş laf konuşmasaydı.\\ Hak olmasa dağlar yüce olmazdı.\\ Yük olmasa canlı cüce olmazdı,\\ Gündüz gündüz olur gece olmazdı,\\ Dağların ardına gün aşmasaydı.\\ Feymani her güzel yar edilmezdi,\\ Aşka düşmeyince zar edilmezdi.\\ Hayırlı, hayırsız kar edilmezdi,\\ Herkes mesleğine sınaşmasaydı.

Ahu Gözlüm- Ahu Gözlüm Tut Elimden,\\ Vazgeçmeden Emelimden.\\ Aşkın Beni Temelinden,\\ Yıkmadan Gel, Yakmadan Gel.\\ Derde Salmadan Başımı,\\ Noksan Etmeden İşimi.\\ Damla Damla Göz Yaşımı,\\ Dökmeden Gel, Akmadan Gel.\\ Feymani'yim, Kaçma Benden,\\ Usanmadı Gönlül Senden.\\ Ecel Tatlı Canı Tenden,\\ Çekmeden Gel Çıkmadan Gel.

Belli olmaz- Baki deęil şü dünyanın ziyneti,\\ Ölüm kıyametin bir alameti\\ Yolcuya yıldızın, ayın alameti.\\ Karanlıkta bakmayınca bell'olmaz\\ Kimi yaşar birlik dirlik içinde,\\ Kimi nefse esir hürlik içinde.\\ İnsan hoş görünür varlık içinde,\\ Yiğit düşüp kalkmayınca bell'olmaz.\\ Zalimlerin bu dünyada nesi var?\\ Amma o dünyada endişesi var.\\ Kimin torbasında neyi nesi var,\\ Ağz' aşağı silkmeyince bell'olmaz.\\ Feymani kefinmiş servetin malın,\\ Hakka yakın eyler ahvalın, halın.\\ Sabrı var mı yok mu öğünen kulun,\\ Beliları ilkmeyince bell'olmaz. Biz məqalədə türk aşiq ədəbiyyatının iki böyük mərhələsini nəzərdən keçirdik. XIX əsr, İstanbulda saray və məlikanələrə aşiq ədəbiyyatının daxil olduğu bir dövr idi. Ozanların yetişdirilməsində mühüm yer tutan Yeniçəri Ocağı ləğv olunduqdan sonra II. Mahmud aşıqları qoruyaraq saraya aparır. II. Mahmuddan Əbdüləzizin son illərinə qədər sənətkar tayfalarına bənzər nizami təşkilat var idi. “aşiq fasilləri”ni bəyənən II Mahmud, Əbdülməcid və Əbdüləzizin səltənətindən sonra ozan və ozan ədəbiyyatı əvvəlki əhəmiyyətini itirməyə başladı. Buna baxmayaraq XX əsrin əvvəllərindən türk aşiq sənəti sürətlə inisaf etməyə və yayılmağa başlayır. Saysız-hesabsız çıraqlar yetişir. Bələdiyyələrin eçirdiyi tədbirlər, festivallar bu aşıqları bütün Türk dünyasına tanıdırlar. Onların şeirləri öz səsləri ilə dislələrə köçürülərək sənədləşdirilir. Aparılan elmi araşdırmalar isə onların yaradıcılığının sirli tərəflərinin açılmasına kömək edir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Artun Erman. “Dadaloğlu Üzerine Birkaç Söz”, Yıl 9, S. 40, İcel, 1995.
2. Aslanoğlu İbrahim. Kul Himmet Üstadım, İstanbul, 1976.
3. Boratav Pertev Naili. “Aşık Edebiyatı” Türk Dili Dergisi, Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı, Sayı: 207, Aralık, Ankara, 1918.
4. Boratav Pertev Naili. “Folklor, Halk Edebiyatı ve Aşık Edebiyatı”, Folklor ve Edebiyat, İstanbul, Adam Yayınları, 1982.
5. Dizdaroğlu Hikmet. Halk Şiirinde Türler, Ankara, TDK Yayını, 1969.
6. Elçin Şükürü. Halk Edebiyatı Araştırmaları I-II, Ankara, 1984.
7. Karahan Abdülkadir. “Aşık Edebiyatı”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 3, İstanbul, 1991.
8. Kaya Doğan. Aşık Edebiyatı Araştırmaları, İstanbul, 2000.
9. Köprülü Fuad, Türk Saz Şairleri, Ankara, Güven Basımevi, 1962.
10. Sakaoğlu Saim. “Ozan, Aşık Saz Şairi ve Halk Şiiri Kuramları Üzerine”, III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, C. I, Ankara, 1986.
11. Sakaoğlu Saim. “Halk Edebiyatı Kavramı Üzerine” III. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri, Eskişehir, 1987.
12. Sakaoğlu Saim. “Türk Saz Şiiri”, Türk Dünyası El Kitabı, 3. Baskı, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1998.
13. Turan Metin. Ozanlık Gelenekleri ve Türk Saz Şiiri Tarihi, Ankara, 1996.
14. Zelyut Rıza. Halk Şiirinde Gerçekçilik, Ankara, Ako Yay, 1982.

Açar sözlər: Türk, aşiq ədəbiyyatı, aşiq şənlik, Dadaloğlu, Seyrani, Veyse, Murat.

Ключевые слова: турецкий язык, ашугская литература, ашугский праздник, Дадалоглу, Сейрани, Вейсе, Мурат.
Key words: Turkish language, ashug literature, ashug holiday, Dadaloglu, Seyrani, Veise, Murat.

ТЮРКСКИЕ АШУГИ XIX-XX ВЕКОВ (ЖИЗНЬ И ТВОРЧЕСТВО)

Резюме

Искусство ашугов - крупнейшая и богатейшая ветвь турецкой устной народной литературы. Турецкое ашугское искусство, отличавшееся оригинальностью и своеобразием, веками формировалось и развивалось на творческих традициях народа. Корни турецкого искусства ашугов уходят в средневековье - одиночные очаги. Вначале ашуги, которые были членами секты и занимались прославлением и распространением идей суфизма среди людей, постепенно отходили от религиозного и гностического содержания и начали формироваться как новый носитель культуры. Это не осталось незамеченным в их репертуаре. Поэтому искусство ашуга охватывает широкий спектр творческих направлений, от религиозных и гносеологических стихов до критических стихов, от темы любви до описания природы. XIX-XX века - богатейший период турецкой ашугской поэзии. В этот период ашугские стихи не только обогатились по содержанию, но и расширились по типу и структуре.

TURKIC ASHUGS OF XIX-XX CENTURIES (LIFE AND CREATIVITY)

Summary

Ashug art is the largest and richest branch of Turkish oral folk literature. Turkish ashug art, distinguished by originality and originality, has been formed and developed for centuries on the basis of the creative traditions of the people. The roots of the Turkish art of ashugs go back to the Middle Ages - single hearths. At first, ashugs, who were members of the sect and were engaged in the glorification and dissemination of the ideas of Sufism among people, gradually moved away from the religious and Gnostic content and began to form as a new carrier of culture. This has not gone unnoticed in their repertoire. Therefore, the art of ashug covers a wide range of creative directions, from religious and epistemological poems to critical poems, from the theme of love to describing nature. XIX-XX centuries - the richest period of Turkish ashug poetry. During this period, ashug poems not only enriched in content, but also expanded in type and structure.

Rəyçi: prof. Şaban Qulam oğlu Hüseynov